

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 327:351.74

НАТО У ПОДІЯХ АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ: ОСНОВНА ПОЗИЦІЯ, МЕХАНІЗМИ СПІВРОБІТНИЦТВА ТА НАСЛІДКИ

NATO IN THE EVENTS OF THE ARAB SPRING: THE MAIN POSITION, MECHANISMS OF COOPERATION AND CONSEQUENCES

Арізонов А.,
магістрант II курсу
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Шамрасва В.М.,
доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті автор аналізує основні механізми міжнародної взаємодії під егідою НАТО під час врегулювання кризових явищ, викликаних подіями арабської весни. Особливу увагу приділено практичній реалізації оновленої стратегії Альянсу у процесі реалізації його близькосхідної політики, особливо концепції кооперативної безпеки, заходам у рамках розвитку механізмів координації Середземноморського діалогу та Стамбульської ініціативи Північноатлантичного блоку.

Ключові слова: арабська весна, Північноатлантичний альянс, кооперативна безпека, Середземноморський діалог, Стамбульська ініціатива співробітництва НАТО, сирійська криза, лівійська криза.

В статье автор анализирует основные механизмы международного взаимодействия под руководством НАТО во время урегулирования кризисных явлений, которые были вызваны событиями арабской весны. Особое внимание уделено практической реализации обновленной стратегии Альянса в процессе реализации его ближневосточной политики, особенно концепции кооперативной безопасности, мероприятиям в рамках развития механизмов координации Средиземноморского диалога и Стамбульской инициативы Североатлантического блока.

Ключевые слова: арабская весна, Североатлантический альянс, кооперативная безопасность, Средиземноморский диалог, Стамбульская инициатива сотрудничества НАТО, сирийский кризис, ливийский кризис.

In the article the author analyzes the main mechanisms of international cooperation under the leadership of NATO during the settlement of the crisis phenomena that were caused by the events of the Arab spring. Particular attention is paid to the practical implementation of the updated strategy of the Alliance in the implementation of its Middle East policy, especially the concept of cooperative security, activities in the development of coordination mechanisms for the Mediterranean Dialogue and the Istanbul Initiative of the North Atlantic Treaty Organization.

Key words: the Arab spring, the North Atlantic alliance, cooperative security, the Mediterranean dialogue, the Istanbul initiative of NATO cooperation, the Syrian crisis, the Libyan crisis.

Постановка проблеми. Сучасні міжнародні відносини відзначаються надзвичайною нестабільністю та проблемами формування нових зон нестабільності. Такі тенденції підсилюють вимоги до ефективності процесів створення та функціонування механізмів забезпечення міжнародної безпеки на всіх рівнях: національному, регіональному та глобальному. Події арабської весни показали цілу низку кризових ситуацій і проблем – як у регіоні Близького та Середнього Сходу, так і у глобальному міжнародному політичному процесі, – які потребують відповідної реак-

ції світового співтовариства та пошуку шляхів їх вирішення. НАТО під час розгортання подій демократизації регіону виступало важливим зовнішнім чинником, який активно намагався не допустити розгортання конфліктів і допомогти у координації зусиль із мінімізації негативних наслідків означених подій. Актуальності обрана автором проблематика набуває і в контексті кризових явищ в Україні та необхідності підвищення інтенсивності й ефективності її співробітництва з НАТО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Арабська весна була новим явищем у міжнародних

відносинах і викликала цілу низку наукових дискусій. На особливу увагу заслуговують публікації таких авторів, як І.О. Абрамова, С.А. Бессонов, Б.В. Долгов, О. Ирисова, А.В. Коротаєв, Л.М. Исаєв, Д. Малышева, М.А. Сапронова, И.Я. Кобринська, С. Филатов, В.С. Ягья [1–9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас іще не зроблено обґрунтованих висновків щодо ролі зовнішніх чинників у процесі розгортання арабської весни та вирішення кризових явищ у цьому регіоні після подій 2011–2012 рр. Саме тому автор обрав для дослідження проблему ролі НАТО у вирішенні кризових явищ на Близькому та Середньому Сході.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою розвідки стало проведення аналізу позиції НАТО під час розгортання арабської весни, дослідження механізмів міжнародної взаємодії, які були залучені у заходах зі стабілізації в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сирійському конфлікті проявилися майже всі негативні та позитивні риси арабської весни. Серед негативних проявів цих процесів, із якими боролися як самі країни, так і міжнародне співтовариство, були: розкол населення за етноконфесійною належністю, втручання у внутрішньополітичні процеси позарегіональних сил, неефективність традиційних міжнародних механізмів забезпечення міжнародної безпеки (зокрема в рамках ООН), протидія арабських держав, слабкість демократичних структур, в окремих випадках – деструктивна позиція Ізраїлю, гегемоністські прагнення Єгипту, Саудівської Аравії, Катару, Ірану, Туреччини, зростання транснаціонального, регіонального та внутрішнього національного тероризму, глибинна трансформація Великого Близького Сходу [9, с. 187].

Поширеним явищем став т. зв. експорт нестабільності, що зумовив радикальні зміни у переплетінні геополітичних інтересів у регіоні Близького та Середнього Сходу. Змінилася сама геополітична карта близькосхідного регіону. Ці зміни проявилися у дифузії територіальної діяльності окремих держав (Ірак, Лівія, Сирія). У процесі розгортання арабської кризи виникли нові етнічні (курдські) та терористичні (Ісламська держава) анклавів. У конфлікт виявилися втягнутими велика кількість держав. Така своєрідна інтернаціоналізація арабської кризи несла в собі і досить небезпечну тенденцію можливості переростання з регіонального до світового, з міжнародними та внутрішньополітичними наслідками, що не піддавалися прогнозуванню [5, с. 116]. Особливо такі тенденції посилювалися через деструктивну позицію окремих держав – як регіональних, так і позарегіональних.

Всі перелічені вище фактори сприяли формуванню небезпечної «афроазійської» зони неста-

більності, яка включає у себе Центральну Азію (разом із Афганістаном і Пакистаном), Близький Схід, Північну Африку й окремі частини прилеглих регіонів [4, с. 206].

Означені арабські конфлікти та кризові явища стали своєрідним випробуванням на відповідність новим умовам оновленого формату НАТО. Найбільше це проявилось під час діяльності Альянсу зі зняття напруги у Лівії та Сирії, де конфлікти набули найбільш гострих форм серед усіх близькосхідних держав, тут і найбільш чітко були продемонстровані наслідки реалізації стратегії НАТО як одного із найбільш активних зовнішніх акторів арабської весни.

Підходи Альянсу до Лівії базувалися на концепції кооперативної безпеки, яка була закріплена у Новій стратегічній концепції Північноатлантичного альянсу, затвердженій в 2010 р. на Лісабонському саміті НАТО. Кооперативна безпека проголошувалася одним із ключових завдань НАТО на одному щаблі із колективною обороною й антикризовим управлінням. Такий підхід сили альянсу намагалися реалізувати і в Сирії, але вже більш обережно й адаптовано до місцевих реалій.

Забезпечення кооперативної безпеки передбачає активну позицію щодо розширення міжнародного співробітництва, координації зусиль у сфері боротьби з новими загрозами, пошук відповідного балансу між «жорсткою» та «м'якою» силою. У процесі реалізації визначених підходів держави Альянсу ініціювали створення широкої мережі партнерських відносин із державами, які не входять до організації, та іншими міжнародними організаціями у всіх регіонах світу. Так, для проведення військових операцій у Лівії були створені коаліції, що об'єднували різні держави, функціонування яких було поєднано в рамках координаційних механізмів НАТО.

Сама структурна формула кооперативної безпеки складається з трьох компонентів: зміцнення зв'язків із різними партнерами, розробка і реалізація заходів із контролю над озброєнням і його нерозповсюдженням, а також допомога потенційним країнам – новим членам для підготовки до вступу до НАТО.

З метою практичної реалізації кооперативної безпеки НАТО виступає у якості координатора взаємодії держав або інших міжнародних організацій, що мають спільні інтереси, які реалізують співробітництво із широкого кола питань безпеки. Це зумовлює формування регіонального співробітництва та побудову політичного діалогу, підвищення сумісності озброєння. Таким чином, кооперативна безпека має потенціал виступати в якості підходу НАТО до взаємодії, яка забезпечить розширення співробітництва між різними суб'єктами шляхом обміну інформацією та координації ресурсів і можливостей.

Із погляду практики принцип кооперативної безпеки визначає розвиток НАТО з уже наявними системами партнерства та побудовою нових таких систем. Крім того, кооперативна безпека передбачає співробітництво Альянсу з міжнародними організаціями, такими як ООН, ЄС, ОБСЄ та ін.

Завдання з розвитку кооперативної безпеки було окреслено як актуальне у діяльності НАТО у 2010 р. і вже через рік в Альянсу з'явилася можливість реалізувати це завдання у своїй практичній діяльності. Втручання НАТО у Лівії проходило відповідно до принципу кооперативної безпеки. Для проведення операції НАТО отримав відповідну резолюцію ООН № 1973. Крім того, керівництво Альянсу відразу оголосило про політичну координацію операції в Лівії із двома своїми регіональними системами партнерських відносин: Стамбульською ініціативою співробітництва та Середземноморським діалогом, а також із Лігою арабських держав.

Середземноморський діалог НАТО було започатковано Північноатлантичною радою у 1994 р. На момент подій, що аналізуються у нашому дослідженні, у ньому брали участь сім країн середземноморського регіону, які не є членами НАТО: Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Мавританія, Марокко, Туніс. Діалог відображає думку Північноатлантичного альянсу щодо тісного зв'язку, який існує між безпекою у Європі та безпекою і стабільністю у середземноморському регіоні. Це складова частина процесу адаптації НАТО до умов безпеки після завершення холодної війни, а також важливий елемент політики зовнішніх відносин і співробітництва, яка реалізується Північноатлантичним альянсом.

Стамбульська ініціатива співробітництва (далі – СІС) була започаткована у червні 2004 р. та спрямована на сприяння довгостроковій безпеці у світі та регіоні. Від початку до участі у програмах СІС були запрошені шість держав Ради співробітництва Перської затоки. Сьогодні чотири з них приєдналися до ініціативи. Оман і Саудівська Аравія також виявили зацікавленість до неї.

Середземноморський діалог і Стамбульська ініціатива спрямовані на формування простору безпеки в регіоні під егідою НАТО. Означені програми продемонстрували свою ефективність у процесі формування коаліції для проведення військової операції в Лівії. Крім того, з боку НАТО були ініційовані спроби розвитку відносин із Радою співробітництва держав Перської затоки.

Водночас НАТО не вдалося сповна задіяти свої партнерські системи. Найголовнішою причиною стало те, що в арабських держав регіону зберігаються глибокі внутрішні протиріччя та спільна недовіра до Північноатлантичного альянсу. Незважаючи на прагнення реалізувати принципи кооперативної безпеки, НАТО діяв у регіоні практично самостійно.

Завдяки використанню такого підходу НАТО для його членів конфлікт у Лівії було вирішено відносно швидко й ефективно. Крім того, під час проведення бомбардувань у Лівії військові сили НАТО намагалися максимально запобігти появі жертв серед мирного населення. Міжнародна комісія з Лівії від Ради з прав людини дійшла висновку, що НАТО провів «високоточну» операцію з погляду мінімізації жертв серед мирного населення [11]. Слід підкреслити також і те, що програми співробітництва, розроблені та реалізовані Альянсом у постбіполярний період, забезпечили йому високу оперативність формування коаліцій, розгортання сил для проведення операції та відпрацювання взаємодії між системами такого партнерства.

Головні підходи до реалізації стратегії НАТО, її результати та наслідки дій Північноатлантичного альянсу з регулювання кризових ситуацій арабської весни мають досить суперечливий характер. З одного боку, було реалізоване стратегічне завдання блоку: спроба затвердити в очах світової спільноти свою роль у якості єдиної миротворчої сили, яка здатна стримувати та врегульовувати конфлікти. Альянс продемонстрував ефективність своїх партнерських програм. Була також підтверджена висока результативність військових сил НАТО. Північноатлантичному альянсу вдалося значно зміцнити власні позиції в регіоні Близького та Середнього Сходу під егідою сприяння демократизації цих країн шляхом підтримки протестних народних рухів.

З іншого боку, держави-члени Альянсу досить специфічно підійшли до практичної реалізації завдань із регулювання конфліктів. Як наслідок, у більшості країн регіону конфлікти не були повністю вирішені, а в окремих випадках – навіть набули більш інтенсивного характеру. Але звинувачувати в цьому виключно дії НАТО неможливо, оскільки сам регіон БСЄ має надзвичайний конфліктний потенціал через низку міжнародних і внутрішньополітичних чинників окремих арабських держав.

Також до негативних наслідків подій арабської весни можна віднести і підсилення радикального ісламізму у державах регіону. Посилення ісламського радикалізму стало головною причиною зростання загрози міжнародного тероризму. Саме під час подій арабської весни пройшла етап формування та зміцнилася терористична організація ІДІЛ, яка прагне до захоплення нових територій за межами Сирії та Іраку з метою створення «халіфату». Її діяльність відзначається жорстокістю, а стратегія передбачає ведення перманентної боротьби у глобальних масштабах. Ці фактори забезпечують утримуванню приплив прихильників.

Політичні кризи арабської весни стали причиною виникнення та загострення нестабільності й

у сусідніх країнах. Так, після усунення від влади М. Каддафі величезні сховища зброї було захоплено туарегами, які несли службу у складі його сил безпеки та здійснили спробу створити на півночі Малі незалежну державу туарегів – Авазад. Ці націоналістичні формування розбили малійські збройні сили, які згодом самі зазнали поразки від своїх колишніх союзників – ісламістів, які прагнули перетворити Малі на ісламську державу. Щоб запобігти цьому, Франція застосувала військову інтервенцію. Однак це призвело лише до розпорошування бойовиків по всій території Сахелю, зростанню рівня насилля та нестабільності від Мавританії до Чаду.

Громадянська війна в Сирії теж викликала загострення політичної ситуації у сусідніх із нею державах.

Події арабської весни викликали також і значні економічні негативні наслідки, передусім спад темпів економічного розвитку країн регіону та погіршення економічного клімату.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Якщо навести результати та наслідки участі НАТО у врегулюванні лівійської та сирійської криз для самої організації, то така участь сприяла удосконаленню процедур узгодження основних інтересів і цілей держав-учасниць організації, більшій координації їх політичних і військових зусиль. Органи НАТО, відповідно до своїх стратегічних настанов, діяли на основі консенсусу між провідними державами Альянсу.

Основні принципи та теоретичні настанови політичної і військової стратегії блоку, розроблені

у постбіполярний період і пов'язані із розширенням зони відповідальності НАТО та новими підходами щодо трактування безпеки, знайшли своє практичне втілення під час діяльності Альянсу у процесі втручання в кризи арабської весни. Як продемонстрували події, пов'язані із діяльністю організації, досить широке трактування поняття «безпека», закріпленого у документах Альянсу, дозволило реалізацію права на військово-політичний вплив на внутрішньополітичні процеси у державах регіону, які опинилися в зоні інтересів провідних держав-членів НАТО.

Практичні заходи, які реалізовувалися Альянсом під час арабської весни, сприяли виявленню нових проблем, які вимагають від держав-членів пошуку шляхів їх вирішення. Передусім це проблеми, пов'язані з розширенням географії терористичної діяльності радикальних ісламістських угруповань і неконтрольованою міграцією у країни-члени Альянсу великого потоку біженців із регіону Близького Сходу через гуманітарні катастрофи, викликані подіями арабської весни.

Слід також окремо згадати, що під час втручання НАТО у конфлікти арабської весни, особливо у Сирії та Лівії, проявилася практична реалізація нового підходу Альянсу до вирішення криз, який базується на поєднанні політичних і військових засобів розширення сфери свого впливу та прискорення процесів демократизації країн регіону відповідно до західних моделей. Ця проблематика ще не достатньо досліджена як у вітчизняній, так і в закордонній науці і вимагає більш ґрунтовного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамова И.О., Бессонов С.А. «Арабская весна» и трансграничная миграция. Азия и Африка сегодня. 2012. № 6. С. 14–15.
2. Долгов Б.В. Роль исламского фактора в арабском кризисе. Арабский кризис и международные последствия / под общ. ред. А.М. Васильева. М.: ЛЕНАНД, 2014. С. 83.
3. Ирисова О. Экономическое измерение арабской весны. World Economic Journal. Октябрь 2013. URL: http://world-economic.com/ru/articles_wej-343.html.
4. Коротаев А.В., Исаев Л.М.. Формирование «афразийской» зоны нестабильности. Арабский кризис и международные последствия / под общ. ред. А.М. Васильева. М.: ЛЕНАНД, 2014. С. 206.
5. Малышева Д. Ближневосточная турбулентность. Мировая экономика и международные отношения. 2015. № 10. С. 116.
6. Сапронова М.А. Становление новой государственности на Арабском Востоке. Международные процессы. Экономические трудности политической системы. Т. 13. № 3 (42). Июль-сентябрь 2015. С. 27.
7. Типология конфликтов: «новые войны» и ситуация на Ближнем Востоке / отв. ред. И.Я. Кобринская. М.: ИМЭМО РАН, 2013. С. 5.
8. Филатов С. В какие дебри завела «арабская весна». И как оттуда выбираться? Международная жизнь. URL: <https://interaffairs.ru/news/show/14782>.
9. Ягья В.С. Международные аспекты арабского кризиса. Арабский кризис и международные последствия / под общ. ред. А.М. Васильева. М.: ЛЕНАНД, 2014. С. 187.
10. Frontex. Annual Risk Analysis 2014. Warsaw, May 2014. P. 7.
11. International Commission of Inquiry on Libya Report. 2012. URL: http://www.natowatch.org/sites/default/files/NATO_Watch_Briefing_Paper_No.21_UN_Human_Rights_Council_report_on_Libya.pdf.